

ВИПРОБУВАННЯ ІСТИНИ СУЧАСНІСТЮ І СУЧАСНОСТІ ІСТИНОЮ

*Загрійчук І.Д., Український державний університет залізничного
транспорту*

Уся тривала історія людства так чи інакше може бути названа нами історією боротьби за істину. Власне, була це віра, чи навіть зневіра в її можливість, визнання чи невизнання останньої було свідченням небайдужості наших предків до основи, твердого ґрунту свідомої діяльності. Врешті-решт, мова завжди йшла про сенс людського існування, визначитись з яким неможливо без попереднього прорахунку результативності активного ставлення людини до світу.

При всій багатогранності проблеми істини зосередимось на аналізі умов її можливості та на тому, як цей процес відбувався в історії, які основні віхи людству прийшлося подолати, перш ніж ми отримали сучасне її розуміння. Визначившись з основними вузловими моментами освоєння людиною можливостей істинного пізнання, спробуємо в загальних рисах відповісти на питання, чи реалізує сучасна суспільно-політична практика здобутки гносеології, які так важко, з такими величезними інтелектуальними зусиллями дістались нашим сучасникам.

Згадаймо перші потуги мислителів сивої давнини, які, вилучаючи з міфологічної свідомості фантазії первісної людини, творили знання, що отримало назву філософії. Саме вирізнення в міфах реального та такого, що не витримувало раціональної критики, стало основою знання, нащадками якого ми є сьогодні. Не можемо сказати, що це був перший крок у намаганні усвідомити світ, у якому опинилась людина. Вже міфи, хоч і не в зовсім коректній формі, були таким усвідомленням. Виникнення ж філософії, критичне ставлення її представників до міфологічної свідомості стало новим словом у пізнанні світу,

якщо його розглядати у відношенні до попередньої форми суспільної свідомості, якою був міф.

Антична філософія, особливо її класична доба, збагатила людський інтелект новими відкриттями у сфері пізнання істини. За короткий історичний проміжок часу усвідомлення природи істинного знання пройшло від суб'єктивного його розуміння у софістів до філософії істини у Аристотеля, вчення якого і по сьогоднішній день в багатьох випадках служить основою міркувань стосовно закономірностей пізнання. Трансформація уявлень в цей час про істинне знання є вельми повчальною.

У софістів були підстави трактувати істину суб'єктивно, оскільки вони угледіли певну відмінність між законами природи і законами, за якими живе суспільство. Однак цю відмінність вони абсолютизували, що й викликало критику з боку Сократа. Відданий істині Сократ, який ставив її вище за власне життя, поклав всю силу свого інтелекту на відстоювання істини об'єктивної. Скажемо відверто, йому це не вдалося. Адже закликаючи шукати її в собі, невідомо, кожний, хто буде це робити, знайде істину спільну для усіх, загальну, чи знову ж таки, кожен свою. Але його розмисли про існування об'єктивної істини і необхідність її шукати, якби не було важко це робити, підготували філософію Платона, що стало по суті основою однієї із світових релігій.

Стосовно вчення Платона про ідеї: важливо зрозуміти його дуже земне, надто земне походження. Хоча основні позиції його філософії викликали і викликають критику по сьогоднішній день. До речі, як і захоплення. Важливо зрозуміти те, що якими б дивними інколи не виглядали деякі положення філософської позиції Платона, вона є усвідомленням реальних життєвих ситуацій, що зустрічаються на кожному кроці.

Наведемо один із можливих прикладів. Коли ми зустрічаємо протейськи мінливу людину, завжди виникає питання: якою ця людина є насправді, або, якою вона є істинною, чи навіть, є вона істинною, справжньою людиною, чи ні. Пошуки істинності будь-якого предмету чи істоти в таких випадках з необхідністю виводять на шлях визнання того, що істинним в предметі може бути те, що є незмінним, хоча сам предмет знаходиться в постійному русі. Виходячи з такого і подібних прикладів та життєвих обставин, маючи в якості негативного прикладу заклик Сократа шукати об'єктивну істину в собі, Платон цілком логічно не бачив іншого виходу як винести її предмет за межі світу.

Винесення Платоном ідей за межі світу матеріальних речей, наділення їх статусом нематеріальних, вічних та досконалих дозволило йому розв'язати

проблему незмінності предмету істини. Ідеї при цьому були предметом істинного знання тому, що вони виступали одночасно сутністю речей. Однак вирішення однієї проблеми, з якою не вдалось належним чином справитись Сократу, а саме зафіксувати умови можливості єдиної, спільної, загальної істини для усіх, до якої він закликав, потягло за собою появу іншої. Такою проблемою став дуалізм, розполовинення єдиного світу на дві частини, два світи: світ матеріальний та світ ідеальний.

Відразу виникло питання: а яким чином вони пов'язані між собою? Адже така пов'язаність конче необхідна, інакше пізнання ідей не буде пізнанням речей. Платон вийшов із цього становища, увівши до свого вчення три форми зв'язку між ними: наслідування, причетність і присутність. До речі, причетність як зв'язок між матеріальним та ідеальним світами, нехай навіть у дещо трансформованому вигляді, збереглась у християнстві як церковне таїнство до сьогоднішнього дня і називається воно «причастям». Полягає воно у символічному споживанні тіла та крові Ісуса Христа, що має на меті якраз вивищення людини над буденністю, єднання її з Богом і, як наслідок, очищення, звільнення від гріхів.

Як бачимо, позиція Платона стосовно істини також не є «безгрішною». Даний недолік у філософії свого вчителя помітив Аристотель, який піддаючи критиці дуалізм попередника, звертає увагу на сократівське розуміння істини. З цього приводу він пише, що натяк на протиставлення загального та одиничного зробив уже Сократ, але він їх не роз'єднав і «правильно вчинив». Необхідність розглядати світ матеріальних речей, виходячи з нього самого, реалізована Аристотелем у його «діалектиці матерії і форми», яку він до кінця не витримав, визнавши існування «чистої форми». Однак, – дана обставина лише свідчить, наскільки складною є проблема взаємозв'язку загального та одиничного.

Середньовіччя вирішило проблему загального та одиничного в ракурсі істинного знання та пізнання з домінантою загального. За тисячу років європейської історії було все: від зневажливо-іронічного питання Пілата: «а що є істиною?» до повного нехтування одиничним і його гвалтуванням в ім'я загального, нібито істинного. Тим не менш, Гегель для цього відтинку історії знайде позитивні слова для, за його визначенням, «нещасної свідомості», носієм якої є християнин. Хоч ця свідомість є розірваною, амбівалентною: людина одночасно причетна до Бога і в той же час занурена у гріхи. Однак у ній, в цій свідомості все ж досягається певний зв'язок рухливого одиничного з незмінним загальним.

Гегель не тільки дав у міру позитивну оцінку середньовічним досягненням у пізнанні істини, але й удосконалив теоретичне розуміння істинності, довів його до інтелектуальної вишуканості. Від Гегеля, висловлюючись лапідарно, вважається, що істина повинна бути не лише пізнана, але й утверджена. Маємо діалектику теоретичного і практичного. Ці дві сторони людського буття є «живими» і взаємо обумовлюють одна одну.

Та навіть після Гегеля, вже у XX столітті в суспільно-політичній практиці маємо приклади абсолютизації загального на шкоду індивідуальному. Причому таке вивищення загального здійснювалось на різних теоретичних засадах, а найбільше на ґрунті поняття нації та пролетаріату. Результати в усіх випадках були плачевними.

Сьогодні ми переживаємо нові випробування. Ситуація в різних частинах світу досить неоднозначна. З одного боку, існує тенденція до повзучої емпірії, що проявляється у відсутності «великих» ідей, нехтування істиною як необхідністю практичної реалізації тенденцій, що містяться в глибинах суспільства. Таким «гріхом» хворіє Україна, але не тільки вона.

З іншого, в різних частинах світу зароджуються і міцніють рухи, що вивищують загальне, нехтуючи інтересами одиничного, що уже привело і, очевидно, не виключено, може призвести до ще більших бід та нещасть людських одиниць, яких можуть бути мільйони... Це так звані рухи, що ґрунтують свої дії на ідеях фундаменталізму. Такими ідеями можуть бути релігійні ідеї та ідеї імперського націоналізму. Завдання причетних до суспільної науки – запобігти розвитку окремих суспільств і світового цілого в напрямку нехтування істиною, яка в найбільш широкому плані є теоретичною і практичною узгодженістю одиничного і загального.